

BARTOŠ, Martin, ŠEFČÍK, Marcel: *Joseph Ratzinger – Benedikt XVI.: Konflikt v modernej kultúre a dilemma viery v súčasnom svete*. Zaex, 2015. 120 s. ISBN 978-80-89676-42-2

Monografia Martina Bartoša a Marcela Šefčíka bola podľa titulu a zámeru knihy príslubom jednak pre vzácnu interdisciplinárne poňatú problematiku (najmä teologicko-kulturologickú) a na druhej strane sprístupnením myšlienok Josepha Ratzingera, emeritného pápeža Benedikta XVI., ktorý svojím intelektuálnym vhladom stále má čo povedať a aj prekvapiť novými riešeniami. Hodnota interdisciplinárne poňatej problematiky spočíva na jednej strane v novej intelektuálnej syntéze, ktorá je pri súčasnom vedeckom rozparcelovaní obrazu sveta čoraz väčšou výzvou pre intelektuálov; na druhej strane – vzhľadom na čitateľa – sa interdisciplinarita môže stať „mostom“ medzi teologickým či „cirkevným“ a „laickým“ či „sekularizovaným“ diskurzom.

Za čitateľov vyslovujem ÁNO téme a vyprofilovanému vedeckému priestoru (možno ho nazvať aj úsilím o teológiu kultúry, ktorej je na Slovensku ako šafránu). Takúto monografiu som prijala s pozitívnym očakávaním a so zaujatím za hľadanie pastoračných stratégií smerom ku sfére súčasnej kultúry.

Kniha je členená logicky, na tri časti, pričom prvá kapitola ponúka filozofický a kulturologický pohľad na sémantické hniezda pojmov kultúry a náboženstva; druhá prináša Ratzingerovu koncepciu kultúry a náboženstva; tretia sa zaoberá kultúrou súčasnej Európy. Publikáciu vnútorne sceluje najmä polemika so sekularizačnými tendenciami súčasnej európskej kultúry, ktorými sa dištancuje od svojho kresťanského základu a neraz, otvorene či skryte, vystupuje priamo proti nemu. Kríza kultúry, ktorú autori pokladajú za fakt, je v zásade krízou viery (s. 63).

Už pri čítaní prvej kapitoly sa však uvedené pozitívne očakávania nenapĺňajú, práve naopak. Význam jednotlivých odsekov je totiž zahmlený a v čitateľovi vzrastajú otázky, na ktoré kniha nedáva odpovede. Domnievam sa, že je to spôsobené najmä tým, že v skutočnosti autori neprenikli do problematiky kulturológie, iba si z nej osvojili a preniesli niekoľko pojmov a tém na pôdu náboženského uvažovania. Tie však nepostačujú ako dostatočný základ pre interdisciplinárnu monografiu, pretože čitateľ sa v nej stretne najmä s teologickými vysvetleniami, ktoré akoby stav poznatkov príbuzných humanitných vied nereflekovali.

Ako chápať napríklad tvrdenie, že kultúrne symboly, do ktorých autori správne zaraďujú jazyk, umenie a náboženstvo (aj keď za symboly sa v kulturológii pokladajú aj iné ikonické systémy), sú vyjadrením osobného ducha, konkrétneho človeka, ba o niekoľko riadkov nižšie tvrdia, že „symboly nevznikajú náhodne, nie sú výsledkom voľby, programu, ale zásahom vyššej moci ... nie sú výtvorom ľudskej konvencie, dohody“ (s. 25). Je nepochybné,

že taký symbolický systém, akým je jazyk, nie je výsledkom ani osobného ducha, ani vyššej moci, práve naopak, je konvenciou určitého spoločenstva, ktoré sa daným jazykom dorozumieva. Téma o vytvorení symbolu konkrétnym človekom by najskôr mohla platiť na umenie a tvrdenie o zásahu vyššej moci do tvorby symbolov by pravdepodobne malo platiť na sféru náboženstva. Avšak aj pre umelcov platí, že stoja na pleciach velikánov, ktorí tu boli pred nimi, teda nadväzujú na iných, predchádzajúcich autorov, ktorými sa vedome či nevedome inšpirujú. A náboženstvo, aj ak sa tým myslí čisto kresťanstvo, ktoré sa v zmysle fundamentálnej teológie definuje ako zjavené náboženstvo, nepokladá náboženské symboly za zjavené, ale utvorené ľuďmi, primárne spoločenstvom Cirkvi s jej učiteľskou autoritou – zjavné je to napr. pri takých univerzálnych symboloch, akými sú dogmy alebo liturgia). Veď ani Biblia, ako jeden z ťažiskových zdrojov zjavenia, sa nevykladá v zmysle, že by ju písal priamo Boh, ale uznáva sa fakt Božej inšpirácie, ktorý rešpektuje ľudské dispozície pisateľa, čo sa prejavili v jeho jedinečnom zámere a štýle.

Explicáciu sporného tvrdenia o jednotlivom a nadprirodzenom spôsobe vzniku symbolov sa však autori nezaoberajú, preto čitateľ ostáva v dohadoch a neistote. Pri tvrdení o symboloch, ktoré prichádzajú „zhora“, síce odkazujú na mysliteľskú autoritu teológa Karla Rahnera (s. 25), neuvádzajú však zdroj, v ktorom sa tento nemecký teológ vyslovil o symboloch v tomto zmysle. Celá stať ostáva v akejsi poznatkovej „hmlovine“, v ktorej sa sporia dosiahnuté poznanie humanitných vied (lingvistiky, kulturológie) s tým, čo sa v kapitole tvrdí. A takýchto otáznych pasáží je v prvej kapitole dosť.

Jednou z otázok, ktoré si čitateľ v procese hľadania významu kladie, je, či sa pri pojme „náboženstvo“ myslí kresťanstvo, resp. katolícke kresťanstvo, alebo či ide o pojem, ktorý v zmysle religionistiky znamená akékoľvek náboženstvo. Zmätočné pritom je, že sa autori v kapitole vysvetľujúcej základné kulturológické pojmy odvolávajú najmä na katolícke authority (Ladislav Hanus, Ladislav Csontos, Pavol Janáč, Stanislav Stolárik, Oľga Gavendová a iní), čo je legitímne, ale zároveň by bolo žiaduce reflektovať všeobecný vedecký stav poznania aspoň za účelom vysvetlenia sémantických posunov ťažiskových pojmov, v lepšom prípade ako konfrontáciu či dialóg so súčasnou kultúrou, ktorej autori mohli takto ponúknuť alternatívu.

Druhá kapitola by mala byť vzhľadom na cieľ práce, signalizovaný nadpisom, kľúčová. Autori prinášajú parafrázy alebo citácie Jozefa Ratzingera, pápeža Benedikta XVI., zoskupené do dvoch kľúčových pojmov, ktorými sú kultúra a náboženstvo (podtémy Paradigmy kultúry, Filozofia kultu, Medzináboženský a interkultúrny dialóg). Niežeby sa v kapitole nevyskytovali podnetné myšlienky, odseky. Čitateľ, ktorý sa zaujíma o vzťah kultúry a náboženstva, resp. teológie, môže v druhej kapitole nájsť pasáže, v ktorých sa oboznámi s myslením pápeža Benedikta XVI. Otázne je, nakoľko je produktívne excerpovať tematicky príbuzné pasáže, ktoré pochádzajú z odlišných textov a kontextov. Aj pri zachovaní jednoty témy v rámci kapitoly, resp. podkapitoly, má čitateľ dojem, že sa v nej nachádzajú divergentné myšlienkové línie, ktoré na seba navzájom narážajú, nerozvíjajú identický myšlienkový horizont, pretože pochádzajú zo zdrojov,

ktoré mali odlišný kontext a zámer. Napríklad, vzťah medzi rozumom a vierou by podľa Josepha Ratzingera mal byť charakterizovaný „mierom“, bez ktorého vznikajú patológie na oboch stranách (s. 62); už o niekoľko strán ďalej však rozum predstavuje hrozbu, pretože „argumenty viery sú potláčané a nahrádzajú sa racionálnymi argumentmi“ v oblasti, ktorá nepripúšťa inú odpoveď, jedine vieru (s. 64). Obe tvrdenia sa v knihe opäť a opäť objavujú, a to aj v modifikovaných podobách, napr. pri vzťahu kresťanstva k osvietenstvu, k sekularizácii, k racionalite, k hodnote slobody, k islamu: tvrdenia pôsobia protirečivo práve preto, že sú vytiahnuté z kontextov, v ktorých pôvodný autor zdôrazňoval vždy ich iný aspekt, ktorý v predkladanej monografii nie je dovysvetlený a záver nie je zosystematizovaný.

Tretia kapitola asi najviac zodpovedá mysleniu oboch autorov, pretože sa opiera aj o iné, nimi vybrané authority, ktoré podopierajú tvrdenia pápeža Benedikta XVI., a vychádza tiež z reflexie súčasného spoločenského života (legalizácia homosexuálnych manželstiev, eutanázie, abortie, rozvodov, so spochybnením hodnoty tradičnej rodiny ako celku, a vôbec legalizácia práva bez ohľadu na kresťanské hodnoty). Autori definujú daný stav ako odstrihnutie sa Európy od jej historických koreňov (s. 89). Na druhej strane zhodnocujú dané sociálne javy na základe dichotomického členenia na „kultúru života“ a „kultúru smrti“, ktorú priniesol pápež sv. Ján Pavol II. v encyklike *Evangelium vitae* (1995).

Výsledok kultúrnej analýzy a nasledujúce diagnostikovanie súčasnej kultúry Európy však nie je uspokojivé, pretože spočíva najmä v posúdení a odsúdení toho, čo je sekulárne a čo nie je kresťanské. Jednoducho, „zlí“ sú tí druhí, chyba je mimo nás. Európa sa uzdraví, ak sa neveriaci zmenia, obrátia, vrátia k viere. Avšak čo máme my, kresťania katolíci, pri súčasnom stave kultúry robiť? Aké východisko, pastoračná stratégia, kresťanský postoj motivovaný láskou a zodpovednosťou za hlásanie evanjelia pre nás z toho všetkého vyplýva? Ako pomôcť ľuďom mimo Cirkvi, aby našli cestu k Bohu? Povedané jazykom biblického podobenstva, kde a ako pastoračne hľadať „stratené ovce“ v oblasti kultúry? Takéto či podobné otázky sú za rámcom, o ktorý má kniha záujem.

Posledná kapitola publikácie s názvom Nádej pre Európu ústi do série tvrdení, čo sa musí a čo sa nesmie, napr.: „Do kultúry sa musí vrátiť otázka viery a Boha“ (s. 110); „racionalita ... sa nemôže oddeliť od svojich koreňov“ (s. 111). Našťastie, aspoň raz predsa len autori uviedli Ratzingerov produktívny, sociologicky podložený termín „kreatívnej menšiny“ (na s. 111), ktorou sa súčasní kresťania majú stať. Škoda, že sa minimálne v tretej kapitole pre autorov nestalo zásadnou otázkou, ako tento pastoračný program realizovať. Takto zaniká v odsúdení sekularizácie, ktorý je už dlhodobo cirkevným klišé. Takisto absentuje diagnostika nekultúrnych javov Cirkvi, ktoré sa podpísali pod stratu duchovného vplyvu na Európu (takýto postup ako požiadavku pravdy a spravodlivosti urobil sv. Ján Pavol II. pred novým milénium, keď žiadal svet o odpustenie, ale aj pápež Benedikt XVI., ktorý otvorene, aj keď s bolesťou, zverejnil škandalózne zneužívanie detí kňazmi; v slovenskom kontexte sa takejto intelektuálnej pravdivosti vedúcej k pokore môžeme učiť od Ladislava Hanusa,

ktorý už v roku 1943 v diele *Rozprava o kultúrnosti* podal jemnú a zdá sa, že dodnes stále platnú a neprekonanú analýzu duchovného stavu slovenskej cirkvi a spoločnosti).

Za metodologický nedostatok pokladám, že pri monografickom spracovaní autori vychádzajú z takých materiálov, akými sú vysokoškolské skriptá. Tie so zdrojmi nemusia pracovať dostatočne precízne, pretože sú určené ako študijný materiál, avšak pri vedeckej monografii je citačná poctivosť predpokladom intelektuálnej poctivosti. Neraz sa v publikácii za odvolávkou na zvučné meno nenachádza odkaz na presný zdroj, z ktorého poznatok pochádza (napr. na s. 45 v súvislosti s Rahnerom – mimochodom, bez uvedenia krstného mena nie je jasné, či sa myslí Karl alebo Hugo Rahner – nejednoznačnosť, ktorá by sa vo vedeckom štýle taktiež nemala objaviť). Také floskuly ako „isté filozofické prúdy“ (s. 45), „mnohí filozofi“ (s. 65), „viacerí filozofi“ (s. 65), „pre niektorých filozofov“ (s. 69) čitateľa nepresvedčia o intelektuálnej kompetencii autorov. Početné gramatické chyby v publikácii síce vypovedajú o zhoršujúcom sa stave ovládania písomnej normy slovenčiny v spoločnosti ako celku, a to aj u vysokoškolsky vzdelaných ľudí, vrátane akademikov, to však nemôže byť dostatočným ospravedlnením zanedbania korektorského čítania rukopisu pred tlačou.

Na záver zhrnujem, že kniha Martina Bartoša a Marcela Šefčíka bola pre mňa príslubom toho, že si aj na Slovensku začíname uvedomovať potrebu teologickej reflexie kultúry. Bola však nádejou, ktorá sa nenaplnila, pretože nemá potenciál vstúpiť do intelektuálneho a duchovného dialógu so súčasnou laickou kultúrou a ponúknuť jej alternatívne riešenia životných otázok, ktoré by boli prítlačivejšie ako tie, ktorými disponuje súčasná spoločnosť absolutizujúca slobodu vyprázdnenú od ostatných hodnôt. Kniha je ďalšou z publikácií, ktoré sú v zajatí mentality „geta“, nie „tvorivej menšiny“, po ktorej volal pápež Benedikt XVI. Je možné, že autori okrem iného doplatili na prostredie, ktoré ich namiesto konštruktívnej, podnetnej kritiky príliš lacno zahrnulo ováciami. A tak dobrý účel znehodnotili nevhodné prostriedky.

PaedDr. Edita Príhodová, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Filozofická fakulta
Hrabovská cesta 18, 034 01 Ružomberok
e-mail: edita.prihodova@ku.sk